

Dr hab. Mirosław Lakomy, profesor Ignatianum

Kraków 2.10.2016.

Instytut Nauk o Polityce i Administracji

Akademia Ignatianum w Krakowie

Recenzja

Rozprawy doktorskiej mgra Piotra Lewandowskiego

pt.: „Mity Rosji w prasie polskiej w latach 2004 – 2010”.

Toruń 2016, ss. 488.

1. Określenie trafności wyboru i oryginalności problemu badawczego podjętego w rozprawie

Najnowsza historia Rosji, obejmująca okres po rozpadzie Związku Radzieckiego w 1991 roku, jest niezwykle ciekawym obiektem badań naukowych dla politologów. Zaskakującym jest sam fakt sposobu, w jaki „imperium sowieckie” przestało istnieć. Destrukcja dokonała się w wyniku sił odśrodkowych. Borys Jelcyn, który rządził Federacją Rosyjską w latach 90. XX wieku chętnie współpracował z Zachodem. Wówczas to podjęto ważne decyzje rozbrojeniowe, a także dokonano likwidacji baz wojskowych we Wschodniej Europie. Rosja jednakże pogrzyżyła się w głębokim kryzysie gospodarczym. Z jednej strony rosła pauperyzacja społeczeństwa rosyjskiego, z drugiej zaś „lekką ręką” oddawano za bezcen posowieckie przedsiębiorstwa w ręce oligarchów. Rosło także napięcie w kontaktach z państwami sąsiadującymi. Najpoważniejszy kryzys dotknął Czeczenię, która usiłowała utworzyć niepodległe, suwerenne państwo (Piotr Grochmalski – *Czeczenia. Rys prawdziwy*). Zaszłości historyczne sprawiły, iż sąsiadujące z Rosją państwa Europy Wschodniej, takie jak Polska, Czechy czy Węgry, w obawie o swoje bezpieczeństwo, zaczęły poszukiwać rozwiązań, które gwarantowałyby im niezależność od potężnego sąsiada. Stąd podjęte wówczas inicjatywy doprowadziły do ich członkostwa w NATO w 1999 roku.

Dokonująca się w latach 90. transformacja ustrojowa w Federacji Rosyjskiej pogłębiała także kryzys polityczny. Ideowa pustka, która pozostała po wypaleniu się zbankrutowanego ustroju komunistycznego, musiała doprowadzić do konfliktów na tym tle. Wybuchł on w 1993 roku, przechodząc do historii pod nazwą kryzysu konstytucyjnego. Wygrana B. Jelcyna umocniła jego władzę i wydawało się, że Rosja jest na drodze do demokratyzacji swojego ustroju politycznego i ułożenia dobrosąsiedzkich relacji z sąsiadami. Jednakże odziedziczone po Związku Radzieckim problemy gospodarcze systematycznie narastały, doprowadzając w sierpniu 1998 roku do niewypłacalności Rosji. Coraz wyraźniejszy stawał się także czarny scenariusz dezintegracji Federacji Rosyjskiej w jej nowym kształcie. W tych okolicznościach 31 grudnia 1999 roku Borysa Jelcyna zastąpił były funkcjonariusz KGB, były szef FSB – Władimir Putin.

W. Putin szybko przystąpił do budowania nowego ładu społeczno – politycznego w kraju. Oficjalnie przyjęto model tzw. suwerennej demokracji, której podstawowym założeniem było – „podniesienie Rosji z kolan”. Z dzisiejszej perspektywy wiemy, że Rosja wróciła do reżimu autorytarnego, który z pomocą umiejętnie realizowanej propagandy, jest „pudrowany” dla celów pozyskiwania opinii publicznej. Szesnaście lat bezpośrednich (bądź pośrednich) rządów Władimira Putnia dowodzi, iż Rosja zmierza w kierunku odbudowy sowieckiego imperium. Dotyczy to szczególnie strefy, którą uważano onegdaj za sowiecką strefę wpływów, a zatem także Polski.

Posowiecka Rosja, pozbawiona złudzeń co do możliwości budowania państwa komunistycznego, doznała głębokiego kryzysu tożsamości. Po kilkudziesięciu latach ideologicznej indoktrynacji, społeczeństwo tego kraju znalazło się w psychologicznej próżni, powstałej po starych wartościach. W tych okolicznościach zrodziła się potrzeba zrozumienia zachodzących procesów społecznych i politycznych, które w ówczesnych realiach stały się trudne do wyjaśnienia. Powstało więc pole do zastosowania mitów politycznych, które funkcjonują jako alternatywna forma racjonalnego istnienia. Rzeczywistością, która je tworzy i rozpowszechnia jest rzeczywistość medialna. Dzięki prasie, radiu, telewizji, internetowi budowana jest zbiorowa mitologia, która skutecznie wspiera kampanie wyborcze, konstruuje świadomość społeczną na użytek politycznych dysponentów. Pamiętać należy, iż system medialny w Rosji jest zależny od Kremla. Najważniejsze kanały telewizyjne takie jak RT, Rossija 24, Agencja Informacyjna „Rossija Siegodnia” czy Agencja

Informacyjna „Sputnik”, są całkowicie zależne od aparatu politycznego Moskwy. Istotne jest także to, iż wiele z nich ma zasięg globalny (np. telewizja RT). Pozwala to Kremlowi fabrykować światową opinię publiczną i utrwaląć punkt widzenia Moskwy na wiele problemów. W ten sposób Rosja kształtuje (matrycuje) agendę intermedialną w innych państwach, w których pozornie niezależne media podejmują kremlowski sposób widzenia świata. Mówiąc o mitach politycznych, należy pamiętać o ich „luźnej” relacji do obiektywnej prawdy. Budowane są zwykle z myślą o manipulacji świadomością publiczną. Według Rolanda Barthesa „mit nie jest jakąś fundamentalną opowieścią, lecz nową jednostką sensu nadbudowaną nad zwykłymi znaczeniami. Stanowi wypowiedź, choć niekoniecznie językową – może być rzeczą, fotografią, tekstem. Ważne, że tworzy wtórne, nadbudowane znaczenia”¹. W rozumieniu R. Barthesa zadaniem mitów jest osvajanie historycznej i politycznej rzeczywistości. W odniesieniu do historyczno – politycznych zaszłości Rosji, mity pełnią ważną funkcję nadbudowywania znaczeń będących w zgodzie z interesami politycznymi Moskwy.

Mity polityczne, dotyczące relacji polsko – rosyjskich, funkcjonują również w polskiej przestrzeni medialnej. Jak pisze Autor: „po rozpadzie ZSRR, Polska i Polacy stanęli przed nowymi, w znacznej mierze kształtowanymi przez mity, wyzwaniem polityki zagranicznej. (...) Te wydarzenia musiały pociągnąć za sobą zmiany w świadomości społecznej i pamięci zbiorowej Polaków, tłumaczyć i jednocześnie sankcjonować nową sytuację geopolityczną, kompensować oderwanie od dotychczasowego bloku polityczno – militarnego i zaznaczyć cywilizacyjną przynależność do nowego kierunku polityki. Poprzez użycie w dyskursie publicznym (...) mitów Rosji budowane są i nadawane obrazy w postaci kompleksów obrazów, wiedzy i pamięci wobec współczesnych wydarzeń politycznych”².

W kontekście wspomnianych wyżej przemian, do których doszło zarówno w Rosji jak i Polsce, należy stwierdzić, że wybór tematu dokonany przez Doktoranta jest niezwykle trafny. Dotyka trudnych wzajemnych relacji zamkniętych w zbiorowej pamięci naszego narodu oraz transfigurowanych w pamięci medialnej. Praca pozwala zrozumieć mechanizmy obrazowania Rosji w przekazach prasowych.

¹ Por. R. Barthes, *Mitologie*, Wydawnictwo Aletheja, Warszawa 2011.

² Dysertacja, s. 8.

2. Ocena poprawności i kompletności celów oraz hipotez badawczych

Z metodologicznego punktu widzenia należy stwierdzić, iż dwanaście punktów składających się na wstęp pracy wyczerpują wymagania stawiane pracom naukowym. Doktorant na trzydziestu stronach omówił cele badawcze, opisał zastosowany paradygmat, problem badawczy, hipotezę, problemy i tezy szczegółowe, zakres pracy, ramy czasowe pracy, metody i techniki, próbę badawczą i strukturę. Odniósł się również do wiedzy zastanej oraz zaprezentował – rzecz najistotniejszą w pracy – matrycę narodowej narracji mitycznej Rosji, którą odnajdujemy w polskiej prasie opinii.

Doktorant, podejmując się opisu problematyki mitów politycznych, dostrzegł, iż prasa stanowi pole dyskursu publicznego, jest także narzędziem replikującym, kreującym i mitotwórczym. Na tym polu używa się różnorodnych obrazów Rosji jako rzeczywistości medialnej i polityczno – kulturowej. W prasie funkcjonują obok siebie zarówno fakty jak i mity, które kształtują opinię publiczną. Na tym tle Autor postawił sobie za cel opis złożonych mechanizmów kreacji mitów o Rosji w polskiej prasie. Badania te mieszczą się – zdaniem Autora - w paradygmacie interpretacjonizmu, ponieważ swego rodzaju podwójna interpretacja świata społecznego dokonywana jest na gruncie m. in. języka, dyskursów, narracji. Stosując podejście hermeneutyczne, Doktorant umożliwił przejście z poziomu analizy medioznawczej do poziomu odkrywania struktur politologicznych, dzięki czemu możliwe stało się opisywanie mechanizmów działania mitów w komunikacji masowej w kontekście polityczno – społecznym.

Jeśli chodzi o hipotezy badawcze to należy stwierdzić, iż mgr Piotr Lewandowski sformułował jedną hipotezę główną, która jasno oddaje sens podjętych badań, oraz dziewiętnaście hipotez szczegółowych, których zadaniem jest doprecyzowanie podjętej problematyki. Wszystkie hipotezy, z metodologicznego punktu widzenia, sformułowane są w sposób prawidłowy. Trafnie oddają także istotę podejmowanych przez Doktoranta badań.

3. Ocena poprawności struktury rozprawy

Dysertacja składa się z siedmiu rozdziałów, poprzedzonych wstępem obejmującym kwestie metodologiczne oraz zwieńczonych zakończeniem i spisem

bibliograficznym. Rozdział pierwszy dotyka podstaw teoretycznych i koncentruje się na problematyce narodowych mitów jako kategorii politologicznej. W pierwszym podrozdziale Autor odnosi się do opisu teorii mitu i form świadomości społecznej. Treści tutaj zawarte znakomicie wprowadzają w opisywaną dalej problematykę mitu. Następnie prezentuje cały zestaw koncepcji mitów narodowych, koncentrując się na kilku najistotniejszych: Mircei Eliade, Ernesta Cassirera, C. Levi – Strauss'a, R. Barthesa, Paula Ricoeura, G. Hofstede'a, G. Sorela, V. Pareto. Ważne jest również odniesienie się do kwestii pamięci zbiorowej M. Halbwachsa i rzeczywistości mitycznej P. Bergera i T. Luckmana. Rozdział pierwszy zamykają opisy współczesnych mitów politycznych, narodowego mitu politycznego traktowanego jako kategoria politologiczna oraz omówienie funkcji mitu. Wreszcie odnosząc się do sposobu realizacji badań – Autor definiuje przedmiot analizy poprzez szereg sposobów – w języku Doktoranta – modusów: modus narodowości, modus polityczności, modus treści, modus rzeczywistości, modus funkcji, modus formy.

W rozdziale drugim, poświęconym analizie narracyjnej narodowych mitów politycznych Rosji, Autor przygląda się bliżej ośmiu mitom: mitowi komunistycznej/sowieckiej przeszłości, mitowi imperium, mitowi samodzielnemu, mitowi narodu rosyjskiego, mitowi dzikiego wschodu, mitowi przedmurza cywilizacyjnego, mitowi polskiego pośrednictwa oraz mitowi odwiecznego wroga. Analizie narracji tych mitów poświęcono około 70. stron tekstu.

W kolejnym, trzecim rozdziale Autor koncentruje się na analizie narracji mitycznych w wybranych do badania czasopismach w okresie od 2004 do 2010 roku. Rozdział ten stanowi swego rodzaju uzupełnienie w postaci analizy ilościowej, której zadaniem jest uchwycenie trendów i właściwości związanych z obrazowaniem Rosji w polskiej prasie. Rozdział ten, stanowiąc oś pracy, dokumentuje także umiejętności mistrzowskiego posługiwania się przez Autora aparatem matematycznym (statystycznym) oraz skrupulatność jego badań tekstów publikowanych w wybranych czasopismach. Wyniki prezentowane są w czytelny sposób za pomocą wykresów słupkowych.

Ważny dla odbiorcy temat prezentuje rozdział czwarty, koncentrujący się na kwestii ramowania problematyki rosyjskiej w perspektywie narodowych mitów politycznych w polskiej prasie. Należy tutaj przypomnieć, iż problematyka ramowania osadzona jest głęboko w jednej z najważniejszych teorii medioznawczych - Agenda Setting – Maxwella McCombsa oraz Donalda Shawa, sformułowanej po raz pierwszy

po badaniach w Chapel Hill w 1968 roku. Proces ramowania (*framing*) jest elementem tej teorii. Autor rozszerza to pojęcie do neologizmu – *framything*, obejmującego zarówno ramowanie, mit jak i obiekt.

Kolejny, piąty rozdział koncentruje się na analizie zjawiska *framythingu* jako mechanizmu komunikacji mitologicznej. Autor poddaje tutaj analizie ramowanie tytułów, lidów, liftów oraz podpisów, także pod fotografiami. W podsumowaniu rozdziału Doktorant po raz kolejny daje popis swobody w posługiwaniu się aparatem matematycznym, co znakomicie poszerza jego możliwości analityczne.

Rozdział szósty to koncentracja na problemie narodowych mitów politycznych Rosji w procesie trans figuracyjnym pamięci zbiorowej. Autor definiuje tutaj przede wszystkim pamięć zbiorową jako swego rodzaju rezerwuar treści, który istnieje w obszarze ponad jednostkowym. W rozdziale tym podejmuje kwestię pamięci zbiorowej w różnych konfiguracjach, np.: pamięć a historia, pamięć w procesie komunikacyjnym, pamięć a działania elit politycznych. W podrozdziale 14 Autor definiuje pojęcie transfiguratu przeszłości, które istnieją tak długo jak długo o problemach pisze się w prasie codziennej. W ten sposób pamięć historyczna przywracana jest „do życia”. Rozdział siódmy to ciekawa analiza zjawiska transfiguracji.

Opisana wyżej struktura pracy pozwala wnikliwie opisać podjęty na wstępie problem mitów Rosji w polskiej prasie. Jest adekwatna do przyjętych w pracy założeń wstępnych.

4. Ocena formalnej strony rozprawy

Przyjęta do oceny rozprawa doktorska jest poprawna od strony redakcyjnej. Autor swobodnie posługuje się językiem naukowym, tak w zakresie medioznawczym jak i politologicznym. Strona techniczna tekstu - przypisy, tabele, wykresy, rysunki, bibliografia - spełniają wymogi stawiane pracom o charakterze naukowym. Ponadto nadmienić należy, iż praca posiada 1688 przypisów, co świadczy o mozolnej pracy Doktoranta nad tekstem.

Autor wykazuje się również znakomitym przygotowaniem metodologicznym, wykorzystując zarówno metody ilościowe jak i jakościowe, tak z zakresu medioznawczego jak i politologicznego.

Oдноśnie doboru wykorzystywanych źródeł literaturowych, należy stwierdzić, że choć nie są one numerowane to mieszczą się na 51 stronach. W przybliżeniu daje to około 1500 pozycji, obejmujących zarówno książki w języku polskim, angielskim i rosyjskim, artykuły w pracach zbiorowych oraz artykuły w czasopismach. Autor nie korzystał z dorobku dostępnego w repozytoriach internetowych. Zarówno ilość ujętych w pracy pozycji jak i ich jakość świadczą o wysokiej erudycji Autora oraz jego oczytaniu i znajomości problematyki poddanej badaniu. Jednocześnie rzuca światło na benedyktyńską pracę, którą Doktorant włożył w przygotowanie tekstu.

Należy również dodać, że Doktorant umiejętnie i poprawnie zweryfikował założone na wstępie cele oraz hipotezy badawcze. Jasno i zwięźle zaprezentował wyniki swoich badań w zakończeniu pracy. Praca stanowi oryginalne rozwiązanie problematyki mitu rozumianego jako kategoria politologiczna.

Reasumując, stwierdzam, że przedstawiona do recenzji dysertacja doktorska mgra Piotra Lewandowskiego – *Mity Rosji w prasie polskiej w latach 2004 – 2010* - spełnia wymogi określone w art. 13 ust. 1. ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach naukowych i tytule naukowym w zakresie sztuki z dnia 14 marca 2003 roku z późn. zmianami. Jednocześnie wnioskuję o dopuszczenie Doktoranta do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Ponadto wnioskuję o wyróżnienie pracy Pana mgra Piotra Lewandowskiego ze względu na bardzo wysoki poziom naukowego wywodu, ogromny wkład pracy i rangę problemu badawczego podjętego przez Doktoranta.

Dr hab. Mirosław Lakomy, profesor Ignatianum

